

BIBLIOTECI MEDICALE ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT MEDICAL PE TERITORIUL ROMÂNESC PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Dr. **Bogdan Horia Chicoș**

Centrul de Boli Reumatismale „Ion Stoia”, București

Abstract:

There is proven evidence that libraries existed on the Romanian territories from ancient times, in manors and in monasteries. Libraries, as the ones belonging to Mavrocordat and Cantacuzino families, from Barnovski monastery or from Church “Saint Nicholas” in Brașov, reveal the wish of people who had the opportunity to study in Western European countries to expand their knowledge.

There are no traces of exclusive medical libraries till the XIXth Century, but we can find in those libraries books with medical content written in foreign languages, or manuscripts translated into Romanian and Greek, following the request of the educated rich people for the benefit of their families.

We can assume that when High Schools and Academies have been founded in Romanian Counties in the XVIIIth Century, there was medical material preserved in written form in libraries. But, at the same time, in Western Europe, even since the XIIth Century, when medical universities were founded, written information had been considered of high importance (not to mention the period of the VIIth Century, at Salerno).

Difference between us, the Romanian, and these European nations was not a matter of an intellectual level, but one of spiritual peace necessary for a cultural blossom.

Keywords: medical libraries, until XIXth century

Existența bibliotecilor este legată de nivelul dezvoltării învățământului. În secolul al XVII-lea în Țările Române s-a dezvoltat învățământul prin creșterea numărului de școli de toate gradele. V. Lupu a întemeiat la Iași în 1640 Academia Vasiliană. În 1707 s-a deschis Academia Domnească din Iași. Matei Basarab a înființat o școală asemănătoare la Târgoviște. Este posibil ca în aceste unități de învățământ să se fi predat și lecții de medicină, dar nu se poate susține că aici s-a format personal medical.

În 1694, C. Brâncoveanu a fondat la București cea mai înaltă școală românească, Academia Sf. Sava, cu predare în limba greacă și a format o clasă de intelectuali cu vederi largi. (Ruffini). Medicina se învăța în universități. În toată Europa era obiceiul ca pe lângă un medic priceput, mai ales chirurg, să deprindă practică unui tineri. În secolul al XVI-lea în Transilvania procedau astfel doctor Paulus Kyr, fizic al Brașovului între 1535-1588, doctor Samuel Köleséri, posesorul unei vestite biblioteci medicale și inițiatorul în medicină al contesei Caterina Bethlem (1700-1759).

Mavrocordat Exaporitul, doctor în medicină la Bologna (1644) a predat medicina la Înalta școală din Fanar, a avut copii (Ruxandra și Nicolae) familiarizați cu practicile medicale.

Avem dovezi că în Țările Române s-au ținut cursuri medicale cu un caracter teoretic

cum se proceda la academiile europene. Primele scrieri medicale pe teritoriul românesc cuprindeau aspecte despre anatomie, fiziologie, embriologie, teoria umorilor, medicină legală, deontologie, metode de tratament, de profilaxie în bolile contagioase. Le găsim în Pravile, cronici, lucrările lui Dimitrie Cantemir. În 1696 a fost tipărită la Brașov în limba latină „Regimul sănătății” al Școlii din Salerno.

Academia Domnească din Iași avea o importantă bibliotecă. Lista cu cele 101 titluri din 1727, scrisă în grecește, a fost alcătuită când Academia Domnească a fost distrusă de un incendiu în 1723 iar fondul de carte a fost mutat la mănăstire. În 1728 biblioteca a revenit în construcția ridicată de Grigore al II-lea Ghica lângă Mitropolie. S-au păstrat până în prezent cc. 30% din cărți. Una dintre cărți „Opuscula anatomica nova” tipărită la Londra în 1649 cuprindea lecții de anatomie și botanică predate la Paris de dr. Jean Riolan (1577-1657), medicul Mariei de Medicis și al fiului ei Ludovic al XIII-lea. La îndemnul patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului, care studiasse medicina la Padova, s-ar fi predat cursuri de medicină la Academia din Iași (A. Pippidi), înainte de 1672 de către iatrofilozoful Nicolae Kerameus. (N. Vătămanu). Acesta a copiat cursul în 1672 pentru C. Cantacuzino.

La Academia Domnească Sf. Sava s-au ținut cursuri medicale și după 1700. Doctor

Alexandru Heladius (studii la Oxford, Olanda) apreciază că școala din București are tot dreptul să se intituleze academie și era singura școală din Orient unde se preda medicina de către medicii lui Brâncoveanu, Bartolomeo Ferrari și Ioan Comne.

Prin 1710-1711 s-au tradus «Aforismele» lui Hipocrate, de către Marcu Porfiropol Cipriotul, la îndemnul lui Răducanu Cantacuzino. S-a considerat că traducerea se adresează „cititorilor filologi, prieteni ai muzelor și mai ales medici”. Lucrarea a cuprins textul original al lui Hipocrate cu traducerea parțială a aforismelor, dar nu putea servi ca material de studiu la Academia Domnească. A rămas în manuscris peste 100 de ani. În 1843 a fost găsită la Atena de învățatul grec, medicul S. C. Oeconomus. Întreruperea traducerii s-a datorat morții lui Răducanu în 1713.

Aforismele au mai fost traduse de un cărturar anonim de la Sf. Sava înainte de 1750, altă copie a Aforismelor lui „Ippocrat” - cu unele deosebiri - se găsește la Biblioteca Academiei (mss. rom. 1840).

Bibliotecile particulare și publice reprezintă un importat mijloc de instruire. O bibliotecă publică se afla la Academia Domnească Sf. Sava (I. Pilarino). Mănăstirile mari dețineau scrieri religioase, psaltiri, pravile, care includeau probleme medicale.

Mănăstirile, vechi centre de cultură și sediu al școlilor, au deținut importante și valoroase fonduri de carte. La Putna, Neamț, Bistrița, Cozia, Argeș, și Tismana s-au păstrat cărți și manuscrise din secolul al XVI-lea. În perioada lui C. Brâncoveanu și D. Cantemir se găseau biblioteci la: Sf. Sava și Sf. Gheorghe Nou din București. Biblioteca de la Văcărești era distinctă de cea a ctitorului, N. Mavrocordat. (Giurescu). Inventarul din secolul al XVIII-lea de la Văcărești cuprinde 237 lucrări (Giurescu). În Moldova erau biblioteci la mănăstirile Barnovski din Iași, Secu, Trei-Ierarhi cu Școala superioară a lui Vasile Lupu, Slatina, Coșula, la Mitropolie, la Episcopiile Roman și Huși. În Transilvania, prima bibliotecă românească era a mitropolitului Sava Brancovici pierdută în 1680 la întemnițarea sa, alta se afla în 1693 la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și cuprindea 115 volume, numărul ajungând la 177 în 1759. (Giurescu)

Dragostea de carte nu a apărut în secolul al XVIII-lea pe un teren nepregătit. C. Giurescu apreciază că este sigură existența de biblioteci în Țările Române „din cele mai vechi timpuri, atât la curțile domnești cât și la mănăstiri și unele case boierești”. Istoricul apreciază că au existat biblioteci în locuința logofătului Filos al lui Mircea cel Bătrân, la Curțile lui Ștefan cel Mare, Despot Vodă, Petru Cercel, Petru Șchiopul, Mihai Viteazul, Radu Mihnea, Miron Vodă Barnovscki. O parte din cărțile lui trebuie să se afle în biblioteca mănăstirii pe care a fondat-o și al cărei inventar a fost întocmit în 1727, publicat în colecția Hurmuzachi cu titluri în limbile greacă, latină, italiană, poloneză, română, rusă, georgiană, slavă. Alte biblioteci s-ar fi aflat la Gheorghe Duca, reîntemeietorul tiparului moldovenesc, la fiul său Constantin zis Duculeț, la Mihnea al III-lea al Munteniei. În Moldova erau biblioteci la Grigore Ureche, Miron Costin, ș. a. În Muntenia la Udriște Năsturel, la Istratie Leurdeanu. (C. Giurescu)

În secolul al XVIII-lea răspândirea cărților românești, grecești, rusești, slavone și formarea bibliotecilor a cunoscut un mare avânt. În 1766 Grigore al III-lea Ghica a dat hrisovul de reorganizare al învățământului moldovean. S-a prevăzut postul de bibliotecar la Academia de pe lângă Mitropolia din Iași.

Mitropolitul Moldovei, Iacov al II-lea (1792-1803) a fost primul care a prevăzut în anafora pentru reorganizarea învățământului instituirea unui fel de depozit legal al bibliotecii Academiei din Iași. S-a dispus ca toți negustorii care vor aduce cărți în țară să fie obligați să dea unul gratuit acelei biblioteci cu excepția cărților foarte scumpe pentru care urmau să primească jumătate din preț. Aromânul Marquides Pulio, librar în Viena, a adus la 28 decembrie 1796 în București cărți oferite spre vânzare boierilor. Sursa diplomatică austriacă care a consemnat evenimentul a notat că sunt 44 de lucrări din care 42 în franceză cu un ridicat conținut revoluționar, una în latină și una în italiană. S-au păstrat numele unor legători de cărți. Din caietul de socoteli al casei cronicarului Ioniță Canta din Moldova aflăm că în 1777 s-au cumpărat „Chiclopediile” (Enciclopedia Franceză) ș. a. Enache Cogălniceanu a cumpărat între 1760-1761 un număr mare de cărți de la Constantinopol. Numărul crescut al cumpărătorilor de cărți este

dovedit de listele de „prenumeranți” (solicitanți) tipărite la sfârșitul cărților. (C. Giurescu). „Enciclopedia” a fost cumpărată de Chesarie, episcopul Râmnicului și de Constantin Ipsilanti.

Bibliotecile particulare cele mai cunoscute se găseau la Mărginenii din Prahova a lui C. Cantacuzino și la mănăstirea Văcărești, ctitoria lui N. Mavrocordat unde erau adăpostite câteva mii de volume. Registrele bibliotecilor ne ajută să ne formăm o imagine despre nivelul științific al vremii.

În biblioteca de la Mărgineni a stolnicului Constantin Cantacuzino s-a aflat o copie din 1682 a cursului predat la Academia Vasiliană din Iași de la Trei Ierarhi de către medicul filozof Nicolae Kerameus. (A. Pippidi)

O descriere a Țării Românești din timpul lui C. Mavrocordat spune despre biblioteca de la Mărgineni: *„A fost cea mai mare vivliothichi decât toate acestea (adică Mitropolie, Văcărești și Sf. Sava), cu multă cheltuială și multe cărți elinești, letinești, franțoești, turcești... dar cele mai multe cărți s-au rădăcată Niculae Vodă și le-au dus la vivliothichi al său, ce făcuse la Țarigrad, la casăle lui, la Bata...”*.

Stolnicul Constantin Cantacuzino s-a născut în jurul anului 1640. A urmat cursuri de medicină, a cumpărat cărți de profil rămase în bibliotecă. Mario Ruffini consideră biblioteca stolnicului „drept cea mai mare bibliotecă particulară, din vremea sa, din Europa. La 1 iulie 1667 (după M. Ruffini) sau 16 septembrie 1667 (după N. Vătămanu) când a început studiile la Padova a notat în jurnalul de călătorie: „catalog de cărțile ce cumpăr”. Lista cuprinde 71 de titluri din care s-au păstrat foarte puține. Din cărțile de medicină și științele naturii a achiziționat 13 titluri din care sunt prezente în bibliotecă trei: două manuscrise grecești, o lucrare apărută în Italia cumpărată în 1667, din scrierile publicate în afara Italiei șapte sunt în limba latină. Un manuscris conține noțiuni de medicină teoretică (Cordyllaeos Theophilos, 1570-1646) legat cu manuscrisul geografic al lui Nicolae Kerameus, profesor la Iași; ambele se află la Biblioteca Națională din Viena; al doilea manuscris este al lui Ioannes Mulaimes (o descriere a dropicei); o scriere de medicină (Thomas Erastus de la Heidelberg) intitulată „Disputationum de nova Philippi Paracelsi medicina pars altera”; „Operum pars prior” a lui Gerolamo Fracastoro cuprinde

scrieri medicale și filozofice (Lyon, 1591) împreună cu scrieri de astronomie; „Amicus medicorum” de Iohannes Ganivetus (Lyon, 1550), din care a citit primele 34 de pagini; „Astrologia” lui Hipocrate; „De luminaribus et diebus criticis” a medicului evreu spaniol Abraham Abenhezra; „Coelum philosophorum seu liber de secretis naturae” (Philippus Ulstadius, medic la Nürenberg); „De diebus criticis et aegrorum decubitu libri duo” (Padova, 1652, astrologie medicală de Andrea Argoli); două scrieri despre chirurgie: „Compendio di tutta la chirurgia”, (Veneția, 1677, medicii Pietro și Ludovico Rostini), „Chirurgia” (Leonardo Fioravanti. Veneția, 1679; „Avvertimenti nelle compositioni de medicamenti per uso della Spetiararia” Giorgio Augustano Melichio, Veneția, 1671); două broșuri numite „Physionomia” (Adamantius, medic din timpul lui Teodosie și alta a lui Polemone), „Ex palpitationibus divination” (Melampole, medic despre care vorbește Plinius); „Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione” (Teodor Corbea, cărturar transilvănean cu 431 nume românești de plante, unele medicinale, alcătuită din 377 manuscrise redactate între 1691-1700. Sunt prezentate numeroase plante medicinale folosite de români la care le dă numele latinesc actual; *„toate edițiile lui Teofrast există în biblioteca noastră”*.

Biblioteca personală a lui Nicolae și Costantin Mavrocordat și biblioteca de la mănăstirea Văcărești erau renumite în toată Europa. „Cheltuieli au fost de necrezut”. Cărțile au fost dobândite prin cumpărare cu mari sume (600.000 taleri, Sulzer) din Europa de vest și din Imperiul Otoman, din biblioteca medicului Al. Mavrocordat Exaporitul, de la Mărgineni. Chesarie Daponte aprecia numărul la câteva mii; catalogul din iunie 1725 era *„catalogul tuturor cărților elene, greco-latine, latine, italiene, franceze etc. (ale lui Constantin Mavrocordat) pentru uzul lui, în afară de acelea din biblioteca cea mare a prea înălțatului domn în București”*. S-au păstrat cataloage care conțin numele cărților. N. Iorga a publicat două cataloage. Primul conține 625 autori greci, latini, francezi, italieni. printre care se aflau cărțile grecești medicale: Materia medicală (Dioscoride, 1598); o botanică (Padova, 1619); în latină istoria plantelor (Math Lobel, Anvers în 1576); Dietetica

(Pisanelli, 1677). Al doilea catalog publicat de N. Iorga cuprinde 237 autori: Dioscoride, Hipocrate, Teofrast (Istoria plantelor).

La arestarea lui N. Mavrocordat s-au inventariat 2.000 de cărți și această bibliotecă nu a putut fi păstrată. (N. Vătămanu). A amanetat și vândut o parte din cărți. Astăzi (în 1942) rămășițele falnicei biblioteci sunt răspândite în diferite locuri. Cele mai multe se află la Atena, cumpărate de statul grec. (C. Giurescu)

În locuințele boierești se găseau manuscrise cu conținut religios, istoric, beletristic și diverse cunoștințe practice, inclusiv remedii vremii pentru diferite afecțiuni notate pe marginea unor lucrări fără conținut medical. Miscelaneele, copii ale unui original, au fost la originea preocupărilor științifice din țara noastră. Cărțile erau păstrate la loc sigur, formau averea unei familii și erau moștenite. (I. F. Georgescu)

Primul manuscris cunoscut care conține, în românește, sfaturi de inițiere în medicina de familie este un molitvelnic din 1686 păstrat la Academie cu nr. 545.

În jurul anului 1700 la București ajungeau reviste cu informații generale care cuprindeau și articole medicale: „Journal des Sçavans”, „Acta Eruditorum”, „L’Europe Savante”, „Mercure Hollandais”. Medicii practicanți la noi le găseau în biblioteca Academiei Domnești de la Sf. Sava.

Informațiile științifice diferite, inclusiv sfaturile medicale, au fost accesibile știutorilor de carte din „Calendare”. Acestea erau tipărite, mai ieftine, apăreau periodic cu informație nouă iar spre deosebire de manuscrise, care erau proprietatea unei familii ori erau cunoscute de un număr foarte restrâns de cititori, aveau o circulație mult mai largă. Din calendare au fost notate date medicale. Primul calendar cu material medical a fost tipărit la Brașov în 1733. Sunt cunoscute 11 copii manuscrise pe o perioadă de un secol cu deosebiri și completări.

Calendare cu câteva rețete au fost tipărite la Sibiu în 1794, la Sibiu în 1802, în 1803, la Buda în 181, 1814, 1816.

O lucrare medicală apreciată de practicieni a fost „Aforismele lui Hipocrate” cu sfaturi igienice, profilactice. Cuprinde opt „cărți” numerotate de la I la VIII. Existența „cărții a VIII-a” este contestată. Redăm câteva aforisme:

- Viața e scurtă, arta e lungă, ocazia e o clipă (I.1)
- Când boala e foarte gravă apar curând suferințe foarte mari și tot așa de repede trebuie să se instituie un regim sever (I.7)
- Când boala se află la paroxism trebuie aplicată dieta cea mai severă (I.8)
- Regimul hidric convine tuturor celor ce au febră, mai ales copiilor (I.16)
- Oboselile spontane anunță boala (I.5)

Concluzii.

Remarcăm interesul poporului român pentru deprinderea noțiunilor medicale în perioada marilor frământări din secolul al XVIII-lea, când instabilitatea politică caracteristică și secolelor anterioare a făcut imposibilă deschiderea cursurilor medicale universitare pe teritoriul românesc.

Bibliografie

1. Georgescu I. F. - Elemente de medicină și popularizare în manuscrise, în, N. Vătămanu și Gh. Brătescu. Chipuri și momente din istoria educației sanitare. Ed. Medicală, București, 1964
2. Giurescu C. G. - Istoria Bucureștilor. Ed. pentru literatură, București, 1966
3. Giurescu C. G. - Istoria românilor, vol. 3, partea I: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul perioadei fanariote (1601-1821). Fundația Regală pentru literatură și artă, București, 1942, pp. 945-952
4. Pippidi A. - Despre o carte de medicină din biblioteca academiei domnești de la Iași, în, Vătămanu N., Brătescu Gh. - Chipuri și momente din istoria educației sanitare. Ed. Medicală, București, 1964
5. Ruffini M. - Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino. Ed. Minerva, București, 1973
6. Samarian P. - Medicina și farmacia în trecutul românesc. (vol. I: Tipografia „Modernă”, Călărași-Ialomița; vol. II: Tipografia „Cultura”, București; vol. III: Tipografia „Bucovina”. București), 1938, pg. 56-239
7. Vătămanu N. - Medicină veche românească. Ed. Științifică, București, 1970. pg. 147-230.
8. Vătămanu N., Brătescu, Gh. - O istorie a medicinei. Ed. Albatros, București, 1975, pg. 227-256.
9. Vătămanu N., Brătescu, Gh. - Chipuri și momente din istoria educației sanitare. Ed. Medicală, București, 1964.